

'alâ vezni'l-ef'âl, *Lehce (fi'l-luğa), el-Evzân, el-Ferid.*

BİBLİYOGRAFYA :

Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa* (nşr. Ahmed Muhtar Ömer – Dâhî Abdülbâkî), Kahire 1988, neşredenlerin girişi, s. 8-25; a.mlf., *el-Mücerred fi garîbi kelâmi'l-'Arab ve luğâtihâ* (nşr. Muhammed b. Ahmed el-Ömerî), Mekke 1413/1992, neşredenlerin girişi, s. 7-24; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 382-383; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XIII, 12-13; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 240; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'n-nühât ve'l-luğaviyyîn* (nşr. Muhsin Gayyâz), Necef 1974, s. 114; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 201; Sezgin, *GAS*, VIII, 241-242, 276; Ahmed Nusayyîf el-Cenâbî, *ed-Dirâsâtü'l-luğaviyye ve'n-naḥviyye fi Mısr*, Kahire 1977, s. 209-246; a.mlf., "el-Münecced fi'l-luğa mu'cemün feridün fi menhecih", *Mecelletü Âdâbi'l-Müstasrıyye*, I, Musul 1976, s. 9-39; Ahmed Muhtâr Ömer, "el-Müntehab li-Ebi'l-Ḥasan 'Ali b. el-Ḥasan el-Hünâî el-meşhûr bi-Kürâ' el-müteveffâ sene 310 h.", *Mecelletü'l-Baḥşî'l-ilmî ve't-türâşî'l-İslâmî*, III, Mekke 1400, s. 407-417.



İSMAİL DURMUŞ

KÜRBOĞA

Ebû Saîd Kıvâmüddeve Kürboğa
(ö. 495/1102)

Büyük Selçuklular devri
Musul hâkimi.

Büyük Selçuklu kumandanlarından olan Kürboğa, Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra Terken Hatun'un küçük yaştaki oğlu Mahmud'u tahta çıkarmak için onunla iş birliği yaptı. Bağdat'tan İsfahan'a giderek veliaht şehzade Berkjaruk'u tutuklattı. Ancak Nizâmülmülk'e bağlı askerler vezire ait silâh depolarını yağmalayarak Berkjaruk'u kurtarıp Rey şehrinde sultan ilân ettiler. Bunun üzerine Terken Hatun ile iş birliği yapan Azerbaycan Meliki İsmâil b. Alpsungur, Yâkûtî Berkjaruk'u bertaraf etmek üzere harekete geçti. Terken Hatun, Kürboğa ve diğer bazı emîrleri büyük bir orduyla ona yardıma gönderdi. Kürboğa, Kerec'de meydana gelen savaşta İsmâil b. Alpsungur'un bir kısım kuvvetlerini sevk ve idare etti. Mağlûp olan İsmâil İsfahan'a kaçtı. Sultan Berkjaruk ise Bağdat'a gitti ve sultanlığı Halife Muktedî-Biemrillâh tarafından tasdik edilip 14 Muharrem 487'de (3 Şubat 1094) adına hutbe okundu. Bu olaydan sonra Berkjaruk'un safalarına katılan Kürboğa, Sultan Berkjaruk'un kendisine karşı gelen amcası Tutuş b. Alparslan üzerine gönderdi-

ği iki vali Kasımüddeve Aksungur ve Bozan'a yardımcı olarak görevlendirildi. Ancak Tutuş bu iki valiyi yakalayıp idam ettirdi. Kürboğa'yı da esir aldı. Kürboğa'nın kayınpederi Emîr Üner'i saflarına çekmek amacıyla hayatını bağışlayıp kardeşi Altuntaş ile birlikte önce Halep, ardından Humus'ta hapsedti. Tutuş'un ölümünden (Safer 488 / Şubat 1095) sonra oğlu Rıdvan, Sultan Berkjaruk'un isteği üzerine Kürboğa'yı serbest bıraktı. Bundan sonra Kürboğa kardeşi Altuntaş ile birlikte Harran üzerine yürüyüp şehri ele geçirdi. Bu sırada Nusaybin hâkimi Muhammed b. Şerefüddeve Müslim, Tutuş tarafından Musul'a yerleştirilmiş olan kardeşi Ali'ye karşı Kürboğa'dan yardım istedi. Kürboğa, Muhammed ile anlaşmasına rağmen Nusaybin'i ele geçirince onu öldürdü. Ardından Ali b. Şerefüddeve Müslim'in hâkimiyetinde olan Musul üzerine yürüdü; uzun süren bir kuşatmadan sonra Ali teslim oldu (Zilkade 489 / Kasım 1096). Kürboğa, Musul'da şehrin ileri gelenlerinin mallarını müsadere etmeye kalkışan kardeşi Altuntaş'ı öldürmek zorunda kaldı. Kürboğa böylece 489 (1096) yılında Musul'un hâkimi oldu ve Sultan Berkjaruk'a bağlı olarak şehri idare etmeye başladı. Kısa bir süre sonra Rahbe'yi de ele geçirdi. Bu arada Tutuş'un öldürdüğü vali Kasımüddeve Aksungur'un küçük yaştaki oğlu İmâdüddin Zengî'yi yanına getirterek yetişmesiyle bizzat meşgul oldu.

491 (1098) yılında Anadolu'yu geçerek Antakya önüne gelip şehri kuşatmış olan Haçlılar'a karşı Vali Yağısıyan, Sultan Berkjaruk'tan yardım isteyince Berkjaruk Musul hâkimi Kürboğa'yı ona yardıma gönderdi. Kürboğa, Musul ve el-Cezîre kuvvetlerinin başında derhal harekete geçti. Anna Komnene, sultanın Kürboğa'nın idaresinde tam teşkilâtli muazzam bir orduyu Antakya üzerine yolladığını kaydeder (*Anne Comnène, Alexiade*, III, 28). Ebû'l-Ferec'e göre (*Târih*, II, 340) bu ordunun sayısı 100.000 kişiyi bulmaktaydı. Kürboğa, Antakya'ya gittikten önce yolu üzerinde bulunan ve 3 Rebîülâhîr 491'de (10 Mart 1098) Haçlılar'ın eline geçmiş olan Urfa'yı kuşattı. Haçlı Kontu Baudouin de Boulogne tarafından savunulan ve sağlam surlara sahip olan Urfa'yı alamadığı gibi burada 4-25 Mayıs 1098 tarihleri arasında (Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, s. 41-44) geçirdiği üç haftalık zaman kaybı,

Haçlılar'ın kuşatma altında tuttıkları Antakya'yı bu süre içinde bir hileyle ele geçirmelerine fırsat verdi. Kürboğa 25 Mayıs'ta Urfa'yı muhasaradan vazgeçti. Mercidâbık'ta Dimaşk Meliki Dukak, Atabeg Tuğtegin, Humus hâkimi Cenâhüddeve Hüseyin, Sincar hâkimi Arslantaş ve Artuklu Beyi Sökmen'in de kendisine katılmasıyla Selçuklu ordusu Antakya istikametinde harekete geçti. Kürboğa, Antakya'ya geldiğinde Haçlılar'ın birkaç gün önce Ermeni dönmesi Firûz adlı bir subayın yardımıyla surlardan içeri girdiklerini öğrendi ve şehri kurtarmak için çok geç kaldığını anladı. Şehir surları önünde yapılan ilk savaşı kazandı, ancak surları aşamadı. Bunun üzerine henüz Vali Yağısıyan'ın oğlu Şemsüddeve'nin idaresinde bulunan iç kaleden şehre sızmayı planladı, kalenin savunulmasında güvenilir adamı Ahmed b. Mervân'ı görevlendirdi. Kürboğa'nın planından haberdar olan Haçlı reisleri, iç kaleyi şehir istihkâmlarından ayırmak üzere bir duvar örüp buradan şehre girişi önlemeye muvaffak oldular. Kürboğa bu defa şehrin içindeki Haçlılar'ı aç bırakarak teslim etmeye zorlamak istedi. Haçlılar gerçekten de perişan durumda idiler. Fırsatını bulup Antakya'dan kaçanlar, şehrin limanı olan Süveydiye'ye (Samandağ) giderek yurtlarına dönmek üzere buradan gemilere atlıyor, bir kısmı da Anadolu'ya kaçıyordu. Haçlılar'a yardım için yola çıkıp Akşehir'e (Philomelion) kadar ilerlemiş olan Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, burada rastgeldiği kaçaklardan Antakya'nın Kürboğa tarafından kuşatıldığını ve bu zamana kadar onun eline geçmiş olması lâzım geldiğini öğrendi. Bu haber üzerine yapacak bir şey kalmadığı düşüncesiyle İstanbul'a geri dönmeyi tercih etti.

Öte yandan Antakya kuşatması sırasında kendisine katılmış olan Dimaşk Meliki Dukak, Atabeg Tuğtegin, Humus Hâkimi Cenâhüddeve, Sincar hâkimi Arslantaş ve Artuklu Beyi Sökmen kendilerine iyi davranmaması yüzünden birer birer Kürboğa'nın yanından ayrıldılar. Bu yüzden kuvveti iyice zayıflayan Kürboğa 28 Haziran 1098'de Haçlılar'a karşı yaptığı savaşı kaybetti ve geri çekilmekten başka çare bulamadı. Bir süre Halep'te kaldıktan sonra Melik Rıdvan'ın yardımıyla Musul'a döndü. Antakya'nın iç kalesi de Haçlılar'a teslim edildi. Böylece birlik ve beraberliğin önemini kavrayamayan Türkler açlık ve yokluk içinde kıvranan Haçlılar'a yenik düştüler. Haçlılar

elde ettikleri bu başarıyla Antakya şehrine hâkim oldukları gibi kendilerine Küdüs yolunu da açmış oldular.

Kürboğa, bu olaydan sonra Sultan Berkıyaruk ile kardeşi Muhammed Tapar arasındaki taht mücadelelerine karıştı. 492'de (1099) Bağdat şahnesi Cevherâ-yin, Cezîre-i İbn Ömer hâkimi Çökürmüş, Kinkiner hâkimi Surhâb b. Bedr ve diğer bazı emîrlerle birlikte Muhammed Tapar'ın tarafında yer aldı. Ancak Muhammed Tapar'dan beklediği ilgiyi göremeyince tekrar Berkıyaruk'un yanına döndü. Berkıyaruk ile Muhammed Tapar arasında Hemedan yakınındaki Sefîdrûd'da yapılan savaşta (4 Receb 493 / 15 Mayıs 1100) Berkıyaruk'un ordusunun sol kanadına kumanda eden Kürboğa, muhtemelen İnal adlı bir Türkmen emîrinin hâkimiyetindeki Âmid üzerine yürüyüp şehri muhasara etti. Yenilmek üzere olduğu bir anda İmâdüddin Zengî'yi babasının memlûklerine gösterip onların desteğini sağladı. Fakat şehri ele geçiremeyeceğini anlayınca kuşatmaya son verip şehir önlerinden ayrıldı. Bu sırada esir aldığı Artuklu Beyi Sökmen'i Mardin'de hapsetti (494/1101). Artuk beyinin hanımının isteği üzerine torunu Yâkûtî'yi serbest bıraktı. Kürboğa, ertesi yıl Sultan Berkıyaruk tarafından 10.000 süvarıyla birlikte, Azerbaycan'da isyan eden Mevdûd b. İsmâîl'in üzerine gönderildi. Bölgenin büyük bir kısmını ele geçiren Kürboğa, Hoy şehrine yaklaşırken hastalanınca sefere devam edemedi. 15 Zilkade 495'te (31 Ağustos 1102) vefat etti ve Hoy şehrinde toprağa verildi. Yanında bulunan güvenilir adamı Sungurca'ya Musul'un idaresinin verilmesini vasiyet etti. Ancak Sungurca öldürülünce Musul'un idaresi Kürboğa'nın Hasankeyf'teki (Hisnikeyfâ) nâibi Türkmen Emîri Mûsâ'nın eline geçti. Yönetimindeki diğer şehir ve kaleler de çeşitli emîrler arasında bölüşüldü.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 126-127, 134-140; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 137; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özyayın), İstanbul 1987, X, 192, 197, 198, 215-217, 230, 231, 242, 243, 251, 252,

279, 280; Ebû'l-Ferec, *Târih*, II, 340; G. Weil, *Geschichte der Chalifen*, Mannheim 1848-51, III, 140, 151, 152, 154, 164-169; Anna Komnene, *Anne Comnène, Alexiade. Règne de l'empereur Alexis I Comnène: 1081-1118* (nşr. ve trc. B. Leib), Paris 1937-45, III, 28; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, bk. İndeks; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, Ankara 1990, I, 22, 38-44, 49, 51, 52, 55, 65, 90; a.mlf., *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997, s. 39, 41-43, 45, 46, 73, 81; Abdülkerim Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 16-18, 24, 90; a.mlf., "Büyük Selçuklu Emîri Kürboğa", *TD*, sy. 36 (2000), s. 405-421; İmâdeddin Halîl, "Kıvâmü'd-devle Ebû Sa'îd Kürboğa", *Âdâbü'r-râfideyn*, V, Musul 1974, s. 151-176; İbrahim Kafesoğlu, "Kür-Boğa", *İA*, VI, 1084-1086; K. V. Zetterstéen, "Kurbuğa", *EP* (İng.), V, 437.



İŞIN DEMİRKENT

KÜRDİ (کردی)

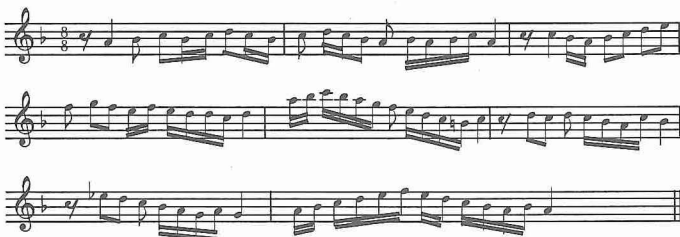
Türk müzikisinde bir perde
ve makamın adı.

Kürdî Perdesi. Türk müzikisi ses sistemi içinde orta sekizlinin yirminci perdesi olan sesin adıdır. Bûselik perdesine (si) bir küçük mücennep bemolü veya düğâh perdesine (lâ) bir bakiye diyezi ya da çâr-gâh perdesine (do) bir tanini bemolü konularak elde edilir ve gösterilir.



Pest sekizlide kaba kürdî, tiz sekizlide sünbûle, en tiz sekizlide tiz sünbûle adını alan kürdî perdesi klasik ebced ve Abdülbâki Nâsir Dede'nin nota sisteminde ك Kutbunnâyî Osman Dede nota sisteminde كو, Kantemiroğlu notasında ه harfleriyle, Hamparsum Limancıyan notasında ise kürdî ve dik kürdî perdeslerini ifade etmek üzere ~ şekliyle gösterilmiştir.

Kürdî Makamı. Düğâh perdesinde karar kılan makamlardan olup düğâh perdesindeki kürdî dörtlüsüne nevâ perdesinde bûselik beşlisinin eklenmesinden meydana gelmiştir:



Kürdî
makamı
seyir
örneği



Nota yazımında donanımına si için küçük mücennep bemolü yazılan, çıkıcı veya bazan çıkıcı-inici bir seyir takip eden bu makamın güçlüsü nevâ, yedeni ise rast perdesidir. Ancak zaman zaman bakiye diyezli sol (nîm zirgüle) perdesi de yeden olarak kullanılmıştır.

Kürdî makamı seyrinde çâr-gâhta çâr-gâhlı, kürdîde çeşnisiz ve rastta bûselikli asma kararlar yapılabilir. Rast perdesindeki asma karar nihâvend makamına küçük bir geçkidir. Bu geçki esnasında küçük mücennep bemollü mi perdesi de (nîm hisar) seyre katılırsa nihâvend dizisinin altı sesi kullanılmış olur. Ancak bu durumda nîm-hisar perdesinin terkedilmesinden sonra tekrar ana diziyeye dönmek gerektiği de unutulmamalıdır.

Düğâh perdesindeki kürdî dörtlüsünün simetrik olarak tiz durak üzerine göçürülmesiyle genişleyen ve bunun sonucu olarak nevâ perdesi üzerinde birinci şekil bir bûselik dizisi oluşan kürdî makamının seyrine durak veya güçlü civarından başlanır. Diziyi meydana getiren çeşnilerde karışık olarak gezinildikten sonra makamın güçlüsü olan nevâ perdesinde bûselikli yarım karar yapılır. Ardından yine karışık gezinilip diğer asma kararlar gösterilerek ve istenirse genişlemiş bölgede de dolaşarak kürdî dizisiyle düğâhta tam karar yapılır:



Kürdî makamı, kendi tabii seyir yeri olan düğâh perdesinde çok az kullanılmış olup bu makamla bestelenmiş eserlerde ana diziyeye sadık kalınmadığı ve özellikle güçlü üzerindeki beşli veya çeşninin sürekli değiştiği görülmektedir. Öte yandan kürdî dizisinin rast perdesindeki şedd olan kürdîli-hicazkâr makamının bir çeşidinin ise çok kullanıldığı ve dizisine oldukça sadık kaldığı gözlenmektedir. Ayrıca Türk müzikisinde sonu kürdî dörtlüsü, beşlisi veya dizisiyle karar eden birçok birleşik makam grubu mevcuttur.